

М. Ю. ТАХТАУЛОВА, аспірантка кафедри політичної історії НТУ «ХПІ»

УРБАНІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЮ ТОПОНІМІЧНОЇ МАПИ ХАРКОВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті автор аналізує вплив урбанізаційних процесів на розширення міста та зміни у топоніміці Харкова у другій половині ХХ століття. На основі залучення широкої джерельної бази автор окреслює зміни у топонімічній політиці органів місцевого самоврядування. Було визначено основні джерела номінації нових вулиць, що з'явилися в наслідок масштабної житлової забудови, та приєднання нових територій.

Ключові слова: урбанізація, топоніміка, топонімічна політика, урбанонім, місто, вулиця.

Вступ. Сучасне українське суспільство є переважно міським. Про це свідчить перепис населення 2001 р., згідно з яким частка міського населення становила 32 млн. 574 тис осіб, або 67,2%, а [сільського](#) – 15 млн. 883 тис. осіб, або 32,8% [12]. Розвиток міст ґрунтувався на матеріальній та демографічній базі, що була закладена за радянських часів, та характеризувався динамічними урбанізаційними процесами. Особливої актуальності вони набули у повоєнні роки та продовжуються зараз. З 1939 по 1989 роки чисельність міського населення УРСР зростає з 34% до 67% відповідно [35, с. 139]. За даними звіту ООН із демографічної ситуації за 2007 р., наша країна ввійшла до 25 найбільш урбанізованих у світі, посівши 24-ту сходинку глобального рейтингу [33]. Сьогодні світова тенденція полягає у збільшенні кількості міст та їхніх мешканців. Саме тому процеси урбанізації та їх вплив на трансформацію міського простору є надзвичайно актуальним. Важливими показниками урбанізаційних процесів є зростання чисельності міського населення та міста як такого, що пов'язано з розширенням поселень міського типу, а відповідно, й топонімічної мережі.

Метою даної статті є дослідження впливу процесів урбанізації на розширення та топонімічне оформлення вуличної мережі Харкова у другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Урбанізація та її вплив на історичні процеси привертала увагу дослідників. Серед них заслуговує на увагу узагальнюючі праці О. С. Сенявського, М. А. Алфьорова [35; 1]. Розвиток топоніміки Харкова радянського періоду найшов своє відображення у працях Н. Т. Дяченко, Л. І. Мачуліна, О. В. Хорошковатого [26; 32; 38]. До питання топонімічної політики влади, формування міського простору Харкова звертався у своїй монографії та історичних есеях В. В. Кравченко [29; 30]. Відомості про зміни у топоніміці Харкова містяться в узагальнюючих працях з історії міста [27; 31], та окремих його аспектів [27; 31; 40]. Довідкова інформація про місто та його вуличну мережу міститься у путівниках та довідниках [36; 37]. Однак, незважаючи на зацікавленість дослідників процесами урбанізації, поза увагою залишилося багато аспектів, пов'язаних з формуванням міського середовища. Серед них і розвиток міської топоніміки. З огляду на це, особливу актуальність набувають архівні джерела. Матеріали

Державного архіву Харківської області та Архівного відділу Харківської міської ради дозволяють дослідити процеси розширення міської межі, формування вуличної мережі, її топонімічне оформлення та трансформацію.

Ще на початку 20-х рр. ХХ ст. Харків зазнав кардинальних змін. Пройшовши шлях від слободи, ставши губернським центром, місто набуло статусу пролетарської столиці України з характерним для індустріальної ери архітектурним конструктивізмом, центром діяльності покоління нової української інтелігенції, яка прагнула поєднати комунізм з ідеями українського націоналізму. За влучним висловом Ю. Шевельова, М. Хвильовий проголошує Харків символом українського урбанізму [39, с. 454]. Це засвідчило будівництво нового пролетарського центру, яким стала авангардно-конструктивіська площа Дзержинського, поява окремих професійних селищ з власною автономною інфраструктурою, зорієнтованих на певне промислове підприємство. Серед них Червоний Жовтень [40, с. 145], Новий Побут [14, арк. 44], поселення імені Фрунзе, також відоме як «Соцмістечко ХТЗ» або Новий Харків [31, с. 293] тощо.

Повоєнне десятиліття принесло значні зміни в архітектурний та культурний ландшафт Харкова. Одразу після вигнання нацистських загарбників, було розпочато запровадження заходів по його відбудові. У 1943 р. харківський Міськпроект під керівництвом архітектора А. Касьянова розробив новий генеральний план міста, який було затверджено у 1948 р. урядом УРСР [27, с. 381]. Особлива увага у плані приділялася збільшенню масштабів житлового будівництва, реконструкції основних магістралей, розвитку мережі міського транспорту. Основними елементами системи магістралей стали проспекти Леніна і Сталіна.

У східній частині Харкова основною магістраллю став проспект Сталіна. Згідно з генеральним планом у цьому напрямку розташовувалися промислові підприємства Харківський електромеханічний завод (ХЕМЗ), «Серп і молот», Харківський тракторний завод (ХТЗ). Поряд з ними були відведені території під житлову забудову. У 1957 р. у прилеглому до проспекту районі, де розташовувались дослідні поля Інституту рослинництва, селекції та генетики, розгорнулося масштабне житлове будівництво [36, с. 115-116]. Тут сформувалася розгалужена вулична мережа. Серед центральних магістралей якої – бульвари Юр'єва і Богдана Хмельницького [37, с. 363; 32], вулиці Маршала Рибалка [3, арк. 228], Танкопія [20, арк. 234], Петра Слинька [24, арк. 69], Харківських Дивізій [37, с. 334], Олімпійська [10, арк. 146], 60-ти річчя СРСР – первинно Стадіонна, а з 1990 р. – проспект Маршала Жукова [11, арк. 152]. Вулицю Байрона у 1982 р. було перейменовано на проспект Героїв Сталінграда на честь 40-річчя Сталінградської битви [5, арк. 82]. Аналізуючи перелік топонімів цього району приходимо до висновку, що він сформувався під впливом процесів сакралізації історичної пам'яті про Велику Вітчизняну війну.

Головна магістраль північно-східної зони – проспект Леніна – пов'язує центр з житловими масивами Павлове Поле й Олексіївка. Збудова проспекту Леніна почалася ще у довоєнний час разом з ансамблем площі Дзержинського та Держпромом, проте завершеного вигляду він набув у перші повоєнні десятиліття. До початку 2000-х рр. на відрізок між проспектом Правди та Саржиним Яром існував

пішохідний бульвар, який розділяв проїзну частину на полоси одностороннього руху. У зв'язку з масштабною реконструкцією проспекту, що була здійснена до 350-річчя заснування Харкова, бульвар прибрали для розширення дорожнього покриття. Проспект перетинають вулиці та яруги. Останні упорядковані та стали одним із улюблених місць прогулянок харків'ян.

У повоєнні роки відбулися якісні зрушення в озеленені міста. Восени 1943 р. було проведено заходи по відновленню зеленого господарства міста. Зелені насадження з'явилися на центральних вулицях та майданах, в міському парку імені Шевченка [15, арк. 1-2]. Слід зазначити, що у 1946 р. на вулиці Сумській на місці тролейбусного парку, було закладено сквер «Перемоги», а двома роками пізніше там з'явилась альтанка «Дзеркальний струмінь», яка сьогодні є одним із символів Харкова [27, с. 384]. Важливим для покращення екологічної ситуації в місті стало насадження соснового бору на території григоровських, основ'янських та залютинських пісків. Ці заходи значною мірою сприяли зменшенню пилу, що так дошкуляв харків'янам. Також були відновлені зелені насадження у Лісопарку, Сокольниках, Померках, озеленено Павловські та Журавльовські схили, висаджено березовий гай навпроти парку ім. Горького, закладено новий парк імені Комінтерну у Сталінському районі [13, арк. 141-143].

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. у культурній політиці радянського керівництва спостерігалася практика повернення до російсько-імперської спадщини, посилення антисемітизму, великодержавних та націоналістичних тенденцій. Поступово харківська топоніміка частково, в окремих історичних місцях, починає вивільнятися від нашарувань комуністичної доби, повертаючись у дорадянське минуле. Ідеї інтернаціоналізму початку радянської ери раптово стали безридним космополітизмом у повоєнні роки [30, с. 260-261]. Міський топонімічний ландшафт зазнав зворотної трансформації. У доповіді головного інженера Міськомгоспу Рубінштейна на засіданні виконкому міської ради Харкова 2 жовтня 1945 р. знаходимо офіційне пояснення причин повернення дореволюційних назв урбанонімам. Зокрема зазначалось, що у зв'язку з тим, що назви деяких вулиць, майданів та провулків Харкова тісно пов'язана з історією та характерними особливостями міста, виконком Харківської ради постановляє перейменувати деякі назви вулиць. Назва вулиці Карла Лібкнехта поступилася Сумській, Вільної Академії – Університетській, Узвіз 12 листопада – Бурсацькому узвозу, Клари Цеткін – Римарській, провулок Жоржа Марата – Подольському провулку, вулиця Мархлевського – Юмівській, провулок Народної освіти – Сердюківському провулку [17, арк. 336; 16, арк. 36]. У джерелах зафіксовано звернення ректорату Харківського університету до міської влади з проханням повернути вулиці Вільної Академії колишню назву Університетська [16, арк. 39]. Як вже зазначалось, це клопотання було задоволено.

Цікаво, що архіви зберегли значно ширший список проекту перейменувань вулиць ніж було реалізовано. Попередньо було складено реєстр з 30 топонімів, яким передбачалось повернути історичні назви. Вважаємо за доцільне навести цей перелік, оскільки ці дані вперше вводяться до наукового обігу. Вулиця Івги (Євгенії) Бош – Кінна, майдан та вулиця Фейєрбаха – Вознесенська, Гірка Науки Пролетаріату

– Університетська гірка, Уфійська вулиця – Горяїновський провулок, вулиця Маяковського – Госпітальна, площа Грудневого Повстання – Кінний майдан, Червоножовтнева – Конторська, Лаврентія Берії – Рибна, провулок Професора Кравцова – Мордвинівський провулок, вулиця Червоного Студенства – Толкачівська, Мельникова – Куликівська вулиця, узвіз Халтуріна – Купецький узвіз, Телефонна вулиця – Лопанський провулок, Пролетарська площа – Сергіївська площа, провулок Народної Освіти – Сердюківський провулок, площа Рози Люксембург – Павловська площа, провулок Професора Покровського – Барачний провулок, вулиця Енгельса – Різдвяна, площа та провулок Шота Руставелі – Михайлівська, провулок Горійський – Троїцький провулок, вулиця Восьмого З'їзду Рад – вулиця Гастелло, Чотирнадцятого З'їзду Рад – Ватутіна [16, арк. 38]. Простежується певна вибірковість відносно повернення історичної правди до харківського топонімічної мапи. Зрозуміло, що реставрація назв певних урбанонімів таких як Купецький спуск, Сергіївська площа, або «церковні» – Різдвяна чи Вознесенська, недоцільні з точки зору ідеологічного впливу. Проте, чому залишили цілком нейтральні Лопанський провулок, Кінний майдан, Рибну й Конторську вулиці поза увагою, залишається незрозумілим.

Зі зміною керівництва в СРСР, приходом до влади М. Хрущова, та початком курсу на подолання культу особи, з харківського культурного простору зникають маркери сталінської епохи. Численні пам'ятники, бюсти, портрети, назви топонімів Й. Сталіна та його соратників зникають. Так, Сталінський проспект поступається Московському, площа Л. Качановича – Привокзальній, вулиця Л. Берії – Кооперативній тощо [30, с. 262].

Влада всіляко намагалася підкреслити у своїй політиці повернення до ленінських заповітів, ідеалізувати особистість вождя світового пролетаріату, реабілітувати імена його репресованих соратників. На підтвердження цього виступають численні пам'ятники та меморіальні дошки на честь самого В. Леніна, С. Кірова, Я. Свердлов, С. Косіора тощо. У 1963 р. на площі Держинського до 46-ї річниці Жовтневої революції було встановлено пам'ятник В. Леніну [30, с. 262]. Взагалі за роки радянської влади на Харківщині було встановлено 118 пам'ятників вождю революції [28, с. 293]. Міськвиконком у жовтні 1964 р. поновив історичну пам'ять про С. Косіора і постановив вулицю Абхазьку в Орджонікідзевському районі перейменувати на вулицю імені С. Косіора, а також встановити меморіальну дошку [19, арк. 150].

У 1960-х рр. до складу Харкова було включено селища Жихор та П'ятихатки [23, арк. 207]. Владою було вжито заходів по упорядкуванню топонімічної мережі цих територій. В перу чергу замінювалися дублюючі назви [22, арк. 160]. Особливістю топонімічної мапи селища П'ятихатки стало увічнення імен відомих вчених-фізиків, наприклад, Академіка Курчатова, Академіка Вальтера, Академіка Синельникова [37, с. 7; 44; 34]. Навколо новопобудованого Харківського аеропорту з'являється вулична мережа у номінації якої використані топоніми, що вказують на прилеглий об'єкт. Це урбаноніми Аерофлотська, Стартова, Пілотів [21, арк. 156].

Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. на місці колишнього селища Салтівка та на вільних землях північно-східної частини міста, починає розбудовуватися величезний житловий масив. Він включає близько 20 мікрорайонів,

які формувалися за принципом фокусування об'єктів обслуговування на перехрестях основних магістралей. Природно, що на Салтівці склалася широка топонімічна мережа. Серед основних магістралей слід зазначити вулицю Героїв Праці, яка піл час забудови мала тимчасову назву Довга. Тимчасовий урбанонім Швидкісна магістраль – стала вулицею Тимурівців, а Східний проїзд – вулицею Світлою [3, арк. 72]. Основними ж магістралями, що зв'язують Салтівський житловий масив з іншими міськими районами, є проспекти П'ятдесятиріччя СРСР та П'ятдесятиріччя ВЛКСМ, а також вулиця Академіка Павлова. Щодо формування та топонімічного оформлення проспекту П'ятдесятиріччя СРСР зазначимо, що першою назвою урбаноніма була вулиця Автострадна, а відповідно на честь 50-тої річниці створення держави відбулося перейменування. Пізніше проспект об'єднав вулиці Далекосхідну, Тунгуську та Комунальну [37, с. 263].

На початку 70-х років владою здійснювалися заходи з упорядкування топонімічної мапи нового району. Масово замінюються «робочі» назви. Паркова стає вулицею Барабашова, Газова поступається вулиці Блюхера, Бульварна – Командарма Уборевича. Номінуються новопрокладені вулиці. Лінійний об'єкт, що виник між 601 і 604 мікрорайонами дістав назву імені Роберта Ейдемана, а вулиця між 602 і 603 мікрорайонами – Познанської [25, арк. 24]. В рамках роботи по упорядкуванню Салтівського житлового масиву вулицю Петрозаводську у межах від проспекту Тракторобудівників до вулиці Сонячної було перейменовано у вулицю Корчагінців [8, арк. 256]. У 1980-х рр. продовжилось топонімічне оформлення Північної Салтівки. З'явилась магістраль Дружби Народів, що з'єднує цей район із центром. Нові вулиці районного призначення рішенням виконкому були названі відповідно Наталі Ужвій та Метробудівників [10, арк. 146].

Житловий масив Павлове Поле завершеного оформлення набув у 1970-х рр. У плануванні цього житлового масиву вперше у Харкові використали принцип мікрорайонування з різними типами забудови: «вільний», «периметральносиметричний», з виділенням архітектурних доміант [36, с. 115-116]. Однією з головних магістралей цього масиву стала вулиця Отакара Яроша, первинно – Шляхова [37, с. 228]. Слід зазначити, що своє топонімічне оформлення вулиця здобула за рішенням виконкому Харківської міської ради № 278 від 8 жовтня 1962 р. [18, арк. 203]. Ще одна магістраль – вулиця Двадцять Третього Серпня заснована у 1959 р., і первинно називалась Центральною. 20 серпня 1963 р. до двадцятої річниці визволення Харкова вулицю було перейменовано у Двадцять Третього Серпня. В 1967 р. до неї як продовження ввійшла вулиця Мало-Очаківська, яка первинно називалась Ново-Проектна [37, с. 84].

Житловий масив Олексіївка, будівництво якого розпочато було у 1979 р., продовжує свій динамічний розвиток і сьогодні. Основними магістралями району є проспекти Перемоги і Людвіга Свободи, вулиці Ключківська і Дерев'янка. Своє топонімічне оформлення район отримав протягом 1960-х – 70-х рр. Зазначимо, що у кінці 70-х років Ключківську було реконструйовано, розширено дорожнє полотно, з'явилась висотна забудова. Проспект Людвіга Свободи було засновано у 1977 р., первинно номінувався як проспект Архітекторів. З 1979 р. носить теперішню назву – проспект Людвіга Свободи [4, арк. 25]. Топонім проспект Перемоги оформився у

1977 р. [37, с. 246]. Вулиця Дерев'янка почала формуватися в 1960-х рр. Первинна її назва Ново-Продольна. Сучасне звучання топонім набув рішенням міськвиконкому від 14 серпня 1968 р. [37, с. 87]. Сформувалась мережа вулиць районного значення. Серед них зазначимо вулицю Целінну, яка у 1962 р. здобула свою теперішню назву Целіноградська [18, арк. 202]. Колишня Садибна вулиця отримала назву Асхарова [18, арк. 202]. У 1983 р. топонім було уточнено та додано ім'я Героя Радянського Союзу Асхарова – вулиця Енвера Асхарова [6, арк. 176].

Протягом другої половини ХХ ст. сформувались й інші житлові масиви, переважно на околицях Харкова. Серед них райони Східний та Рогань, центральними вулицями яких стали Луї Пастера [14, арк. 40], Сергія Грицевця [9, арк. 97], Роганська [37, с. 271]. У житловому масиві Залютино центральною вулицею стала Золочівська, яка зустрічається у списку вулиць за 1954 р. У 1983 р. до вулиці Золочівської приєднали вулицю Путивльську, оскільки вона була продовженням першої [7, арк. 116-117].

Висновки. Процес урбанізації збільшив місто на сотні квадратних кілометрів та на сотні тисяч мешканців. Колишні приміські селища були включені до складу Харкова, інтегрувалися у міський простір, маркувалися у відповідності до державної ідеології, культурних особливостей міста. Значної як архітектурної, так і топонімічної трансформації зазнав центр міста. Починаючи з 60-х років у топонімічній політиці відбулася зміна акцентів. У номінації та перейменуваннях топонімів майже не використовується тематика пов'язана з революцією, натомість, в урбанімічному просторі Харкова актуалізується історична пам'ять про Велику Вітчизняну війну. Протягом другої половини 60-х – 70-х років ХХ століття вона набуває сакрального характеру, формуючи поряд з міфологією Великого Жовтня радянську громадянську релігію. Житлові масиви, що розбудовувалися у 70-х – 80-х роках в своєму топонімічному оформленні отримали маркери пов'язані з увічненням пам'яті діячів науки, культури, знову ж таки війни, особливостями місцевого рельєфу тощо. Проте, стрімке зростання міст відбувалося без якісного збільшення житлового фонду, планомірного розвитку інфраструктури та підтримання культури на прийнятному рівні. Це призводило до появи хаотичної забудови і створювало незручності для мешканців. Оскільки урбанізаційні процеси не завершилися, відповідно відбувається розширення меж міста. Це ставить перед міською владою питання інтеграції нових територій до міського простору, в тому числі й топонімічного. Тому перспективи подальшої розробки теми полягають у подальшому вивченні впливу процесів урбанізації на трансформацію урбанімічної мапи міста.

Список літератури: 1. *Алфьоров М. А.* Урбанізаційні процеси в Україні в 1945-1991 рр. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 549 с. 2. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 5, спр. 75. 3. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 5, спр. 188. 4. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 6, спр. 217. 5. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 7, спр. 260. 6. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 7, спр. 417. 7. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 7, спр. 420. 8. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 8, спр. 50. 9. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 8, спр. 59. 10. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 8, спр. 273. 11. *Архівний* відділ Харківської міської ради Ф. 1, оп. 9, спр. 39. 12.

Всеукраїнський перепис населення: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2001http://2001.ukrcensus.gov.ua/ **13.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р-408, оп. 2, спр.670, 156 арк.* **14.** *Держархів Харківської обл. Ф. Р-408, оп. 10, спр. 782, 149 арк.* **15.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р-408, оп. 11, спр. 2, 56 арк.* **16.** *Держархів Харківської обл. Ф. Р.408, оп. 11, спр. 52, 311 арк.* **17.** *Держархів Харківської обл. Ф. Р.-408, оп. 11, спр. 59, 576 арк.* **18.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р-408, оп. 14, спр. 313, 241 арк.* **19.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р-408, оп. 14, спр. 428, 207 арк.* **20.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р-408, оп. 14, спр. 484, арк. 234.* **21.** *Держархів Харківської обл. Ф. Р-408, оп. 14, спр. 490, арк. 156.* **22.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р-408, оп. 14, спр. 554, арк. 160.* **23.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р -408 оп. 14, спр. 573, 222 арк. 207.* **24.** *Держархів Харківської обл. Ф.Р-408, оп. 14, спр. 719, 192 арк.* **25.** *Держархів Харківської обл. Ф. р-408, оп. 14, спр. 1006, 263. арк. 24.* **26.** *Дьяченко Н. Т. Улицы и площади Харькова / Н. Т. Дьяченко. – Х., 1974. – 269 с.* **27.** *История города Харькова XX столетия / [А. Н. Ярмыш, С. И. Посохов, А. И. Эпштейн и др.]. – Харьков: Фолио: Золотые страницы, 2004. – 685 с.* **28.** *Корнілова В.О., Степаненко Т.Л., Федоренко Л.В. Меморіальні дошки – культурно-історична пам'ять Харкова // VIII Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство і культура». Ч. II. – К.-Х., 1997. – С. 293.* **29** *Кравченко В. В. Столиця для України // Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. – К., 2011. – 358 с.* **30.** *Кравченко В. В. Харьков / Харків: столица Пограничья. – Вильнюс, 2010. – С. 260-261.* **31.** *Лейбфрейд А. Ю. Харьков. От крепости до столицы / А. Ю. Лейбфрейд, Ю. Ю. Полякова. – Х., 1998. – 335 с. 542 с.* **32.** *Мачулин Л. И. Улицы и площади Харькова. – Х., 2007. – 480 с.* **33.** *ООН обнародовала новые данные о темпах урбанизации в странах мира: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2008/04/10/1668>.* **34.** *Рішення Харківської міської ради від 30.09.2009 «Про впорядкування найменувань»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.city.kharkov.ua/ru/document/pro-vporядkuvannya-naumenuvan-224-09-40060.html>.* **35.** *Сенявский А. С. Урбанизация России в XX веке: Роль в историческом процессе. – М.: Наука, 2003. – 286 с.* **36.** *Харьков: Архитектура, памятники, новостройки: Путеводитель / Составители: А. Ю. Лейбфрейд, В. А. Реусов, А. А. Тиц. – Х.: Прапор, 1987. – 151 с.* **37.** *Харьков: справочник по названям: 7000 улиц, площадей, скверов, районов... / Составители: Е. Н. Дмитриева, Е. В. Дьякова, Н. М. Харченко; под. общ. ред. С. М. Куделко. – Х., 2011. – 432 с.* **38.** *Хорошковатий О. В. Локальна (місцева) топоніміка: спосіб творення, зміни, їх характер / О. В. Хорошковатий // Історичне краєзнавство і культура: VIII Всеукраїнська наукова конференція. – Київ-Харків, 1997. – Ч. II. – С.342-346.* **39.** *Шерех Ю. В. Пороги і Запорожжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. – Х. : Фоліо, 2012. – Т.1. – 571 с.* **40.** *Яцина О. А. Архітектурна симфонія Харкова. – Х.: Колорит, 2008. – 175 с.*

Bibliography (transliterated): **1.** *Alforov M. A. Urbanizatsiini protsesy v Ukraini v 1945-1991 rr. – Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim, 2012. – 549 s.* **2.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 5, spr. 75.* **3.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 5, spr. 188.* **4.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 6, spr. 217.* **5.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 7, spr. 260.* **6.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 7, spr. 417.* **7.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 7, spr. 420.* **8.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 8, spr. 50.* **9.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 8, spr. 59.* **10.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 8, spr. 273.* **11.** *Arkhivnyi viddil Kharkivskoi miskoi rady F. 1, op. 9, spr. 39.* **12.** *Vseukrainskyi perepys naseleennia: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>* **13.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F. R-408, op. 2, spr.670, 156 арк.* **14.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F. R-408, op. 10, spr. 782, 149 арк.* **15.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F.R-408, op. 11, spr. 2, 56 арк.* **16.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F. R.408, op. 11, spr. 52, 311 арк.* **17.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F. R.-408, op. 11, spr. 59, 576 арк.* **18.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F.R-408, op. 14, spr. 313, 241 арк.* **19.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F.R-408, op. 14, spr. 428, 207 арк.* **20.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F.R-408, op. 14, spr. 484, арк. 234* **21.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F. R-408, op. 14, spr. 490, арк. 156* **22.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F.R-408, op. 14, spr. 554, арк. 160.* **23.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl. F.R -408 op. 14, spr. 573, арк. 207.* **24.** *Derzharkhiv Kharkivskoi obl.*

F.R-408, op. 14, spr. 719, 192 ark. **25.** *Derzharkhiv* Kharkivskoi obl. F. R-408, op. 14, spr. 1006, 263. ark. 24. **26.** *D'yachenko N. T.* Ulitsy i ploshchadi Khar'kova. – Kharkiv, 1974. – 269 p. **27.** *Istoriya goroda Khar'kova XX stoletiya.* [A. N. Yarmysh, S. I. Posokhov, A. I. Epshteyn i dr.]. – Kharkov: Folio: Zolotyie stranitsy, 2004. – 685 p. **28.** *Kornilova V.O., Stepanenko T.L., Fedorenko L.V.* Memorialni doshky – kulturno-istorychna pamiat Kharkova // VIII Vseukrainska naukova konferentsiia «Istorychne kraieznavstvo i kultura». Ch. II. – Kyiv-Kharkiv, 1997. – p. 293. **29.** *Kravchenko V. V.* Stolytsia dlia Ukrainy. Ukraina, Imperiia, Rosiia. Vybrani statti z modernoi istorii ta istoriohrafii. – Kyiv, 2011. – 358 p. **30.** *Kravchenko V. V.* Kharkov. Kharkiv: stolitsa Pohranichia. – Vylnius, 2010. – p. 260-261 **31.** *Leibfreid A. Y.* Kharkov. Ot kreposti do stolitsy. – Kharkiv, 1998. – 335 p. **32.** *Machulyyn L. Y.* Ulitsy i ploshchadi Kharkova. – Kharkiv, 2007. – 480 p. **33.** *OON obnarodovala novyie dannyye o tempakh urbanyzatsii v stranakh mira:* [Elektronyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://gtmarket.ru/news/state/2008/04/10/1668>. **34.** *Rishennia* Kharkivskoi miskoi rady vid 30.09.2009 «Pro vporiadkuvannia naimenuvan»: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://old.city.kharkov.ua/ru/document/pro-vporiadkuvannya-naymenuvan-224-09-40060.html>. **35.** *Seniavskiy A. S.* Urbanizatsiia Rossyy v XX veke: Rol' v istoricheskom protsesse. – Moscow: Nauka, 2003. – 286 p. **36.** *Kharkov:* Arkhitektura, pamiatniki, novostroiki: Putevodytel'. Sostavytely: A. Y. Leibfreid, V. A. Reusov. – Kharkiv: Prapor, 1987. – 151 p. **37.** *Kharkov:* spravochnik po nazvaniyam: 7000 ulyts, ploshchadei, skverov, raionov. Sostavytely: E. N. Dmytryeva, E. V. Diakova; pod. obshch. red. S. M. Kudelko. – Kharkiv, 2011. – 432 p. **38.** *Khoroshkovatyi O. V.* Lokalna toponimika: sposib tvorennia, zminy, yikh kharakter. Istorychne kraieznavstvo i kultura: VIII Vseukrainska naukova konferentsiia. – Kyiv-Kharkiv, 1997. – Ch. II. – p. 342-346. **39.** *Sherekh Y. V.* Porohy i Zaporozhzhia. Literatura. Mystetstvo. Ideolohii: U 3 t. – Kharkiv: Folio, 2012. – T.1. – 571 p. **40.** *Yatsyna O. A.* Arkhitekturna symfoniia Kharkova. – Kharkiv: Koloryt, 2008. – 175 p.

Надійшла (received) 21.10.2014

УДК 94(477.54)«195/199»:81'373.21

Урбанізація та її вплив на формування і трансформацію топонімічної мапи Харкова у другій половині ХХ ст. / М. Ю. Тахтаулова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Х.: НТУ «ХПІ», 2014. — № 54 (1096). – С. 114-122. – Бібліогр.: 40 назв.

У статті автор аналізує вплив урбанізаційних процесів на розширення міста та зміни у топоніміці Харкова у другій половині ХХ століття. Особливу увагу приділяє реформуванню міської топоніміки у післявоєнний час. Аналізуються зміни у топоніміці Харкова у результаті процесів пов'язаних з подоланням культу особи Й. Сталіна. У статті описується формування нових міських районів з точки зору становлення та топонімічного оформлення їх вулично-дорожньої мережі. Приділяється увага змінам топонімічної карти приєднаних до міста територій.

Ключові слова: урбанізація, топоніміка, топонімічна політика, урбанонім, місто, вулиця.

Урбанизация и её влияние на формирование и трансформацию топонимической карты Харькова во второй половине XX века / М. Ю. Тахтаулова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Х.: НТУ «ХПІ», 2014. — № 54 (1096). – С. 114-122. – Бібліогр.: 40 назв.

В статье автор анализирует влияние урбанизационных процессов на расширение города и изменения в топонимике Харькова во второй половине XX века. Особое внимание уделяется реформированию городской топонимики в послевоенное время. Анализируются изменения в топонимике Харькова в результате процессов связанных с преодолением культа личности И. Сталина. В статье описывается формирование новых городских районов с точки зрения становления и топонимического оформления их улично-дорожной сети. Уделяется внимание изменениям топонимической карты присоединенных к городу территорий.

Ключевые слова: урбанизация, топонимика, топонимическая политика, урбаноним, город, улица.

The Urbanization Influence on the Transformation of the Kharkiv Toponymical Map in the second half of the 20th century / Maria Takhtaulova // Bulletin of NTU «KhPI». Series: Actual Problems of the History of Ukraine. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2014. – № 54 (1096). – P. 114-122. – Bibliogr.: 40. – ISSN 2079-0813.

The impact of urbanization processes on the expansion of the city and changes in the toponymy of Kharkiv in the second half of the 20th century are analyzed in the article by the author. Special attention is given to the reforming of a city toponymy in the post-war period when an inverse transformation of Kharkiv urban map takes place. A number of streets and squares were returned their historical names. Changes of a toponymic map of Kharkiv as a result of the processes connected with the overcoming of Joseph Stalin's cult of personality are examined. On the basis of archival materials studying, the author proves for the first time the change in emphasis at the nomination of toponyms from the theme of the October Revolution to the sacralization of the memory of the Great Patriotic War. The creation of new urban districts from the point of their street and road network formation and a toponymic registration is described in the article. The attention is given to changes of a toponymic map of the territories joined to the city.

Keywords: urbanization, toponymy, toponymic policy, urbanonim, city, street.